

Gruvlämningar vid Brandkärr

Arkeologisk utredning

Fornlämning Nyköping 280:5 m.fl.
Brandkärr 2:1 och Gruvan 13
Nyköpings socken
Nyköpings kommun
Södermanlands län
Södermanland

Ellinor Sabel

Gruvlämningar vid Brandkärr

Arkeologisk utredning

Fornlämning Nyköping 280:5 m.fl.

Brandkärr 2:1 och Gruvan 13

Nyköpings socken

Nyköpings kommun

Södermanlands län

Södermanland

Ellinor Sabel

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2018

Samtliga fotografier tagna av författaren.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 776318.

ISBN 978-91-7453-713-0

Tryck: JustNu, Västerås 2018

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Målsättning och metod	7
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Genomförande	9
Utredningsresultat	10
Utvärdering	13
Referenser	14
Kart- och arkivmaterial	14
Otryckta källor	14
Litteratur	14
Tekniska och administrativa uppgifter	15
Bilagor	16
Bilaga 1. Objekttabell	16

Figur 1. Utredningsområdets läge markerat med en ring. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har den 17 april 2018 utfört en arkeologisk utredning invid bostadsområdet Brandkärr i den norra delen av Nyköpings tätort, Södermanland. Arbetet föranleddes av att Nyköpings kommun planerar att upprätta en detaljplan inom fastigheterna Brandkärr 2:1 och Gruvan 13. Området utgörs av skogsmark och tomtmark på nivåer mellan 20 och 35 meter över havet.

Den arkeologiska utredningen bestod av en första etapp, vilken innefattade kart- och arkivstudier samt fältinventering, och skulle ha följts av en andra etapp, utredningsgrävning, om det framkom möjliga lämningar för vilken antikvarisk status skulle fastställas. Utöver de redan kända gruvlämningarna fanns två äldre stenmurar inom utredningsområdet vilka mättes in och dokumenterades. I samråd med Länsstyrelsen beslutades det att ingen utredningsgrävning var nödvändig.

De sedan tidigare registrerade lämningarna inom området består av gruvlämningarna Nyköping 280:5 (gruvområde), Nyköping 280:6 (berghistorisk lämning/gråstensvarp) och Nyköping 280:7 (gruvområde). År 2015 framkom ett slukhål/gruvhål i anslutning till de övriga lämningarna. Detta gruvhål är sedan tidigare ej registrerat i FMIS. Gruvhålet (objekt 2) mättes in och dokumenterades vid utredningen.

Gruvområdet Nyköping 280:5 är övertäckt och asfalterat och på platsen ligger bland annat en återvinningsstation för trädgårdsavfall. Gruvområdet Nyköping 280:7 utgörs av sex mindre gruvhål vilka alla är igenfyllda och övervuxna eller asfalterade. Den rekommenderade antikvariska statusen för dessa är *fornlämningar*.

Nyköping 280:6 är en gråstensvarp vilken ännu är synlig. Strax nordväst om denna ligger objekt 2 vilket är det gruvhål som framkom 2015. Då Mariebergsgruvorna, som dessa lämningar utgör den östra delen av, har brutits till och från sedan 1600-talet bedöms Nyköping 280:6 och objekt 2 utgöra *fornlämningar*.

Vad det gäller de två stenmurarna objekt 1 och 3 kan deras tillkomsttid ej fastställas. Stenmurarna bedöms dock som relativt sentida och bör därför hänföras till kategorin *övrig kulturbistorisk lämning*.

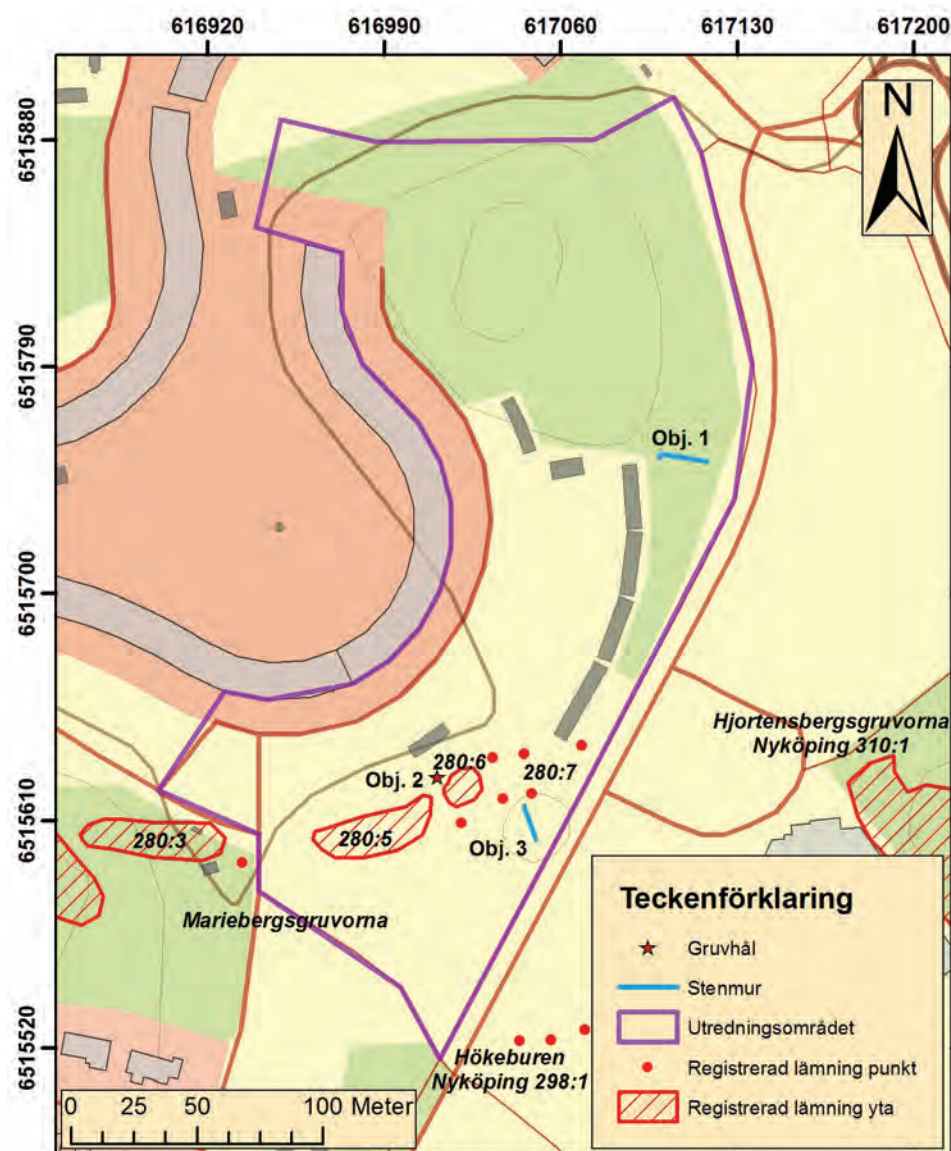
Tabell 1. Lämningar inom utredningsområdet. ÖKL = Övrig kulturbistorisk lämning.

Nummer	Typ	Nuvarande antikvarisk status	Rek antikvarisk status
Nyköping 280:5	Gruvområde	Uppgift om	Fornlämning
Nyköping 280:6	Berghistorisk lämning övrig, Gråstensvarp	ÖKL	Fornlämning
Nyköping 280:7	Gruvområde	Uppgift om	Fornlämning
Objekt 1	Hägnad, stenmur	–	ÖKL
Objekt 2	Gruvhål	–	Fornlämning
Objekt 3	Hägnad, stenmur	–	ÖKL

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har den 17 april 2018 utfört en arkeologisk utredning invid bostadsområdet Brandkärr, beläget i den norra delen av Nyköpings tätort i Södermanland. Arbetet föranleddes av att Nyköpings kommun planerar att upprätta en detaljplan inom fastigheterna Brandkärr 2:1 och Gruvan 13. Området utgörs av skogsmark och tomtmark på nivåer mellan 20 och 35 meter över havet. Ansvarig för kostnaden var Nyköpingshem AB. Beslut i ärendet är fattat av Länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap. 11 § i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (1st dnr 431-670-2018).

Inom utredningsområdet finns flera registrerade lämningar vilka samtliga utgörs av bergshistoriska lämningar såsom gruvhål och en gråstensvarp. Lämningarna utgör den östra delen av de så kallade Mariebergsgruvorna (Nyköping 280:1–7) som började brytas redan på 1600-talet. Mariebergsgruvorna är ett av flera gruvområden som finns längs ett magnetitrikt stråk som sträcker sig i öst–västlig riktning i den norra delen av Nyköping och dess omland. De delar av Mariebergsgruvorna som ligger inom aktuellt utredningsområde är Nyköping 280:5, 280:6 och 280:7.

Figur 2. Utredningsområdet markerat i lila, de två stenmurarna objekt 1 och 3 markerade i blått. Objekt 2 (markerad som en stjärna) är det gruvhål som framkom 2015. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:3 000.

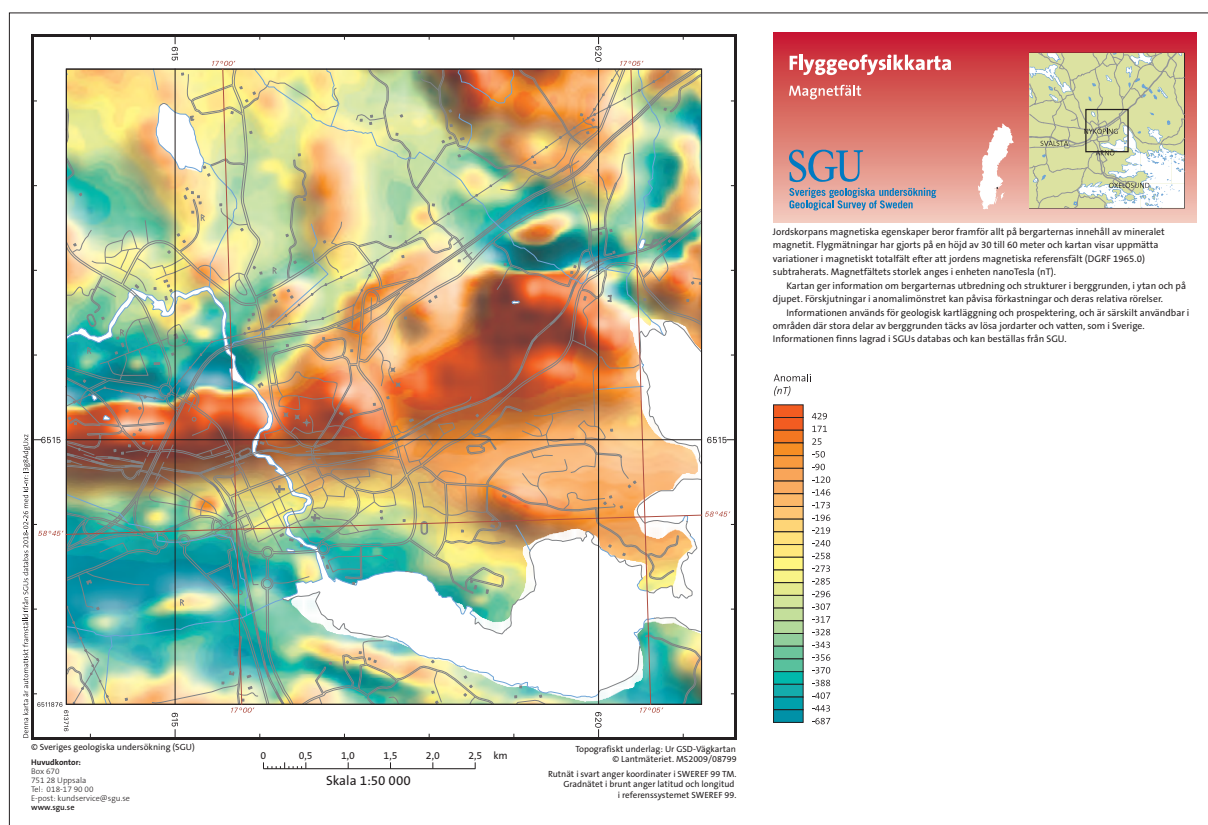
Målsättning och metod

Syftet med den särskilda utredningen var att, i enlighet med 2 kap. 11 § i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., fastställa om det förekommer idag okända fornlämningar, samt att så långt som möjligt beskriva dessa, inom det av länsstyrelsen angivna utredningsområdet. Den särskilda utredningen ska även utgöra ett beslutsunderlag för Länsstyrelsens och Nyköpings kommuns vidare handläggning av ärendet.

Den arkeologiska utredningen bestod av en första etapp, vilken innefattade kart- och arkivstudier samt fältinventering, och skulle ha följts av en andra etapp, utredningsgrävning, om det framkom möjliga lämningar för vilken antikvarisk status skulle fastställas. Utredningsgrävningen skulle i första hand utföras som sökschakt med hjälp av grävmaskin i kombination med handgrävning/-rensning.

Topografi och fornlämningsmiljö

Detaljplaneområdet är beläget intill Brandkärr, ett av Nyköpings största bostadsområden. Inom utredningsområdet finns hårdgjorda partier (parkeringsplatser) vilka ej ingick i den arkeologiska utredningen. Området utgörs av skogsmark och tomtmark på nivåer mellan 20 och 35 meter över havet. Jordarterna består av glacial lera och sandig morän med inslag av urberg. I den södra delen av utredningsområdet finns gruvlämningar. Lämningarna utgör en del av ett större område med gruvlämningar som sträcker sig åt väst. Gruvorna har gått under namnet Mariebergsgruvorna. Detta gruvområde är i sin tur ett av flera gruvområden som löper längs med det magnetitrika stråk (figur 3) som sträcker sig i öst–västlig riktning i de norra delarna av Nyköping och dess omland (Skyllberg 2001; Beckman-Thoor 2013).

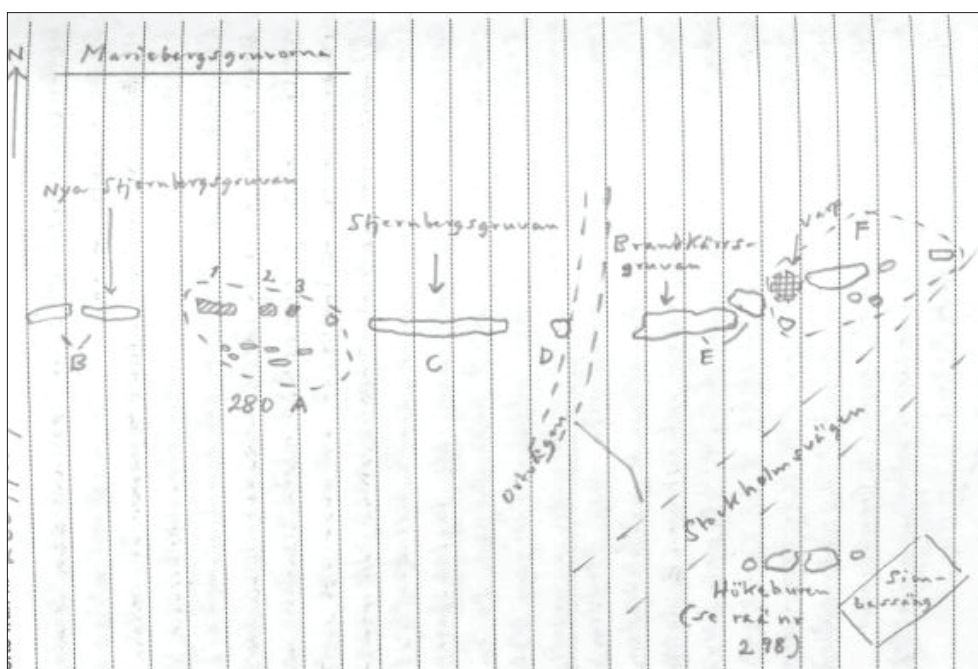
Figur 3. På geofysikkartan syns det magnetitrika sträket, i rött, som stäcker sig i öst–västlig riktning i de norra delarna av Nyköping och dess omland. Flyggeofysikkarta © Sveriges geologiska undersökning (SGU).

I Mariebergsgruvorna har järnmalm utvunnits. Öster om Mariebergsgruvorna finns gruvområdet Hjortensbergsgruvorna (även kallade Liljedahlsgruvorna) och söderut återfinns gruvområdet Hökeburen, som har utgjort en del av Hjortensbergsgruvorna.

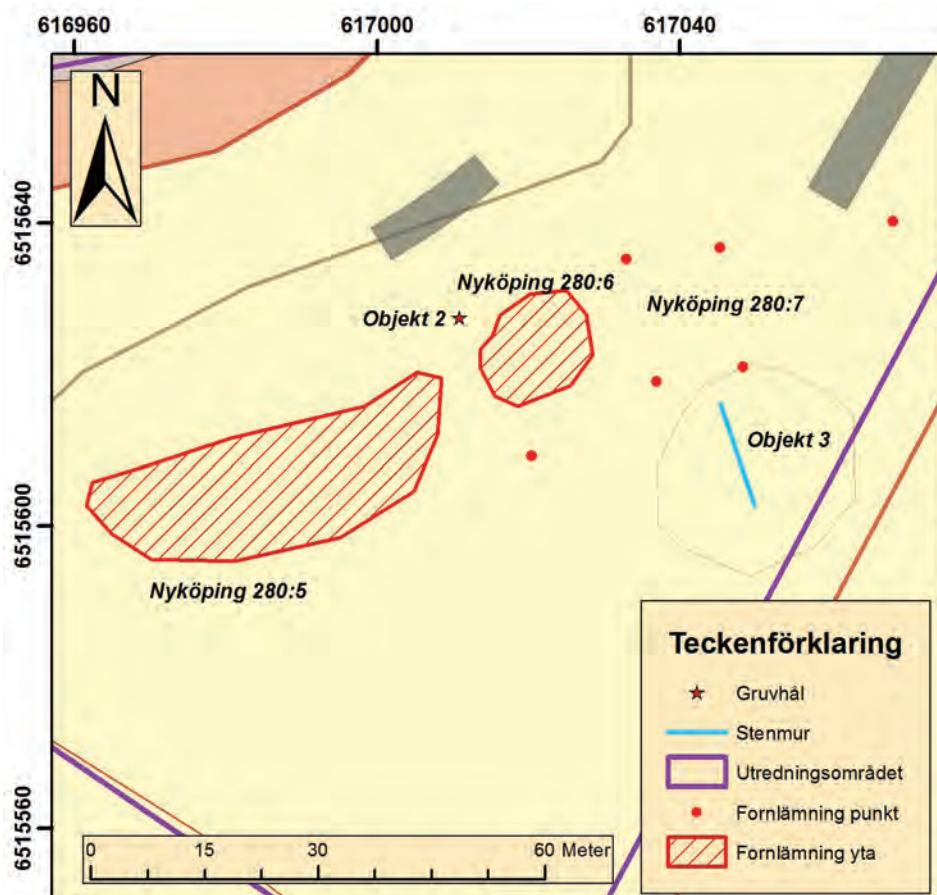

Figur 4. Mariebergsgruvorna på en karta från 1822.

Mariebergsgruvorna är ett samlingsnamn för flera gruvhål inom området. Varje enskild gruva hade också ett eget namn. De gruvhål som ligger inom utredningsområdet har kallats Brandkärrsgruvan. De två största anses utgöra ursprungsgruvan "Kärrgruvan" vilken började brytas strax efter 1604 och övergavs 1644. Dock återupptogs driften mellan 1758 till 1763 (FMIS).

Figur 5. Skiss från FMIS som beskriver gruvområdet. De två gruvhålerna benämnda med bokstaven E, till höger i bild, och det streckade området benämnt med bokstaven F, som rymmer en större grästensvarp med omkringliggande gruvhål, är de som ligger inom det aktuella utredningsområdet.

Figur 6. Nyköping 280:5 utgörs av två större gruvhål (Brandkärrsgruvan). Nyköping 280:6 utgörs av en gråstensvarp, cirka 14 meter i diameter. De sex punkterna, vilka alla är Nyköping 280:7, utgörs av mindre gruvhål. Det största av dessa är Östra Brandkärrsgruvan. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:1 000.

Genomförande

Den arkeologiska utredningen inleddes med en genomgång av relevant arkeologisk litteratur samt digitalt kart- och arkivmaterial. De digitala tjänsterna från Lantmäteriet (historiska kartor), Sveriges geologiska undersökning (jordarts- och strandnivåkartor) och Fornminnesregistret (FMIS) har använts i analysen.

Med utgångspunkt i arkiv- och kartgenomgången genomfördes en fältinventering av utredningsområdet. Synliga fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar beskrevs, fotograferades och mättes in i fält med GPS.

Den arkeologiska utredningens första etapp skulle ha följts av en andra etapp, utredningsgrävning, om det framkom möjliga lämningar för vilken antikvarisk status skulle fastställas. Utöver den redan kända gråstensvarpen (Nyköping 280:6) och det gruvhål som framkom 2015 identifierades endast två äldre stenmurar, inom utredningsområdet, vilka mättes in och dokumenterades. I samråd med Länsstyrelsen beslutades det att ingen utredningsgrävning var nödvändig då antikvarisk status kunde fastställas ändå.

Utredningsresultat

Vid fältinventeringen kunde det konstateras att samtliga registrerade gruvhål inom utredningsområdet sedan länge var igenfyllda och övervuxna eller täckta med asfalt. Inget av de sedan tidigare registrerade gruvhålen gick att återfinna. På platsen för det största området med gruvlämningar, Nyköping 280:5, fanns nu en asfalterad återvinningsstation för bland annat trädgårdsavfall (figur 7). De gruvhål som utgör Nyköping 280:7 gick inte heller de att identifiera i fält.

Figur 7. Platsen för gruvområdet Nyköping 280:5 som det ser ut idag. Foto från sydväst.

Den antikvariska bedömning i FMIS för lämningarna är *uppgift om* vilket innebär att lämningen endast är känd via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och att lämningen inte har kunnat återfinnas i fält.

Enligt rekommendation från berörd handläggare på Länsstyrelsen i Södermanlands län bestämdes det att lämningarna, trots att de ej kunde identifieras i fält, skulle bedömas som *fornlämningar* då deras tillkomsttid är äldre än 1850 och är varaktigt övergivna.

Gråstensvarpen Nyköping 280:6 (figur 8) var den enda av de, sedan tidigare, registrerade lämningarna som kunde identifieras och dess beskrivning överensstämmer med beskrivningen i FMIS. Den antikvariska statusen för Nyköping 280:6 bör dock ändras till *Fornlämning* då den, enligt kart- och arkivmaterial, har en tillkomsttid före 1850.

ÖNÖ om gråstensvarpen finns det gruvhål (objekt 2) som framkom 2015 (figur 9). Då gruvhålet var instängslat av säkerhetsskäl dokumenterades hålet från avstånd och inmätningen redigerades i efterhand (för beskrivning, se bilaga 1). Även objekt 2 utgör en *fornlämning*.

Figur 8. Nyköping 280:6 (gråstensvarpen) fotograferad från sydöst. Objekt 2 skymtar i bakgrunden.

Figur 9. Objekt 2 (gruvhål) fotograferad från sydväst.

Inom utredningsområdet finns också två äldre stenmurar (objekt 1 och 3) vilka mättes in, beskrevs och fotograferades (bilaga 1 samt figur 2, 10 och 11). Deras tillkomsttid har ej fastställts. Stenmurarna bedöms dock som relativt sentida och bör därför hänföras till kategorin *övrig kulturhistorisk lämning*.

Figur 10. Objekt 1 (stenmur) fotograferad från sydväst.

Figur 11. Objekt 2 (stenmur) fotograferad från nordväst.

Utvärdering

Den arkeologiska utredningen har utförts enligt de direktiv som Länsstyrelsen har fastställt i sitt förfrågningsunderlag. Den avvikelse från undersökningsplanen där etapp 2 (utredningsgrävning) uteslöts har beslutats i samråd med berörd handläggare på Länsstyrelsen i Södermanlands län.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

<http://www.historiska kartor.lantmateriet.se>

Lantmäterimyndighetens arkiv

04-HEO-64. Gränsbestämning 1822.

Otryckta källor

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html

Litteratur

Beckman-Thoor, K. 2013. *Gruvmiljöer vid Dammgruvan*. Arkeologisk utredning. Anderslund 1:4 Nyköpings socken Nyköpings kommun Södermanland. Kraka Kulturmiljö rapport 2013:2.

Skyllberg, E. 2001. *Södermanlands medeltida bergsbruk – en feodal angelägenhet*. Sörmländska handlingar nr 50. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM18043
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-670-2018, 2018-03-07
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning
<i>Undersökningsperiod:</i>	17 april 2018
<i>Personal:</i>	Ellinor Sabel
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Nyköping
<i>Socken:</i>	Nyköping
<i>Fastighet:</i>	Brandkärr 2:1 och Gruvan 13
<i>Fornlämning:</i>	Nyköping 280:5, 280:6 och 280:7
<i>Fastighetskarta:</i>	9H3e SV
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6515620/Y617030
<i>Höjdsystem:</i>	–
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver rapporten arkiveras.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd framkom vid utredningen.

Bilaga 1. Objekttabell

Objektnummer	Beskrivning
1	Hägnad (stenmur). Ca 20 m lång, 1,5–3 m bred, 0,3–0,6 m hög. Uppbyggd av mestadels natursten (ca 0,3–0,6 m stora) men med ett visst inslag av sprängsten. Delvis utrasad. Vikar av i en krök i den västra delen. Delvis övertorvad. ÖKL.
2	Gruvhål. Rundat. Ca 4–5 m i diameter, sandig morän täcker sidorna (eventuellt material som använts för att täcka över men nu rasat in). Djupet går ej att avgöra på grund av stängsel. Fornlämning.
3	Hägnad (stenmur). Ca 15 m lång, 1,5–2 m bred, delvis utrasad. Uppbyggd av ca 0,4–1,5 m stora stenar, större stenar åt nordväst. Delvis övertorvad. ÖKL.